

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI / MAKALELER

12-14 MAYIS 2017 ERZURUM

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Lokman TURAN

Doç. Dr. Oğuzhan SEVİM

Bu kitapta yer alan çalışmaların telif hakları Atatürk Üniversitesine ait olup çalışmalarda belirtilen her türlü düşünce, görüş, çıkarım ve bulgu yazarların sorumluluğundadır.

Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Haberleşme Adresi:

Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü, 25240, ERZURUM

Tel: +90 442 2361014

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYIN NO: 1224

ISBN

978-605-2278-61-1

ONUR KURULU

Prof. Dr. Ömer ÇOMAKLI, Atatürk Üniversitesi Rektörü

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Lokman TURAN (Düzenleme Kurulu Başkanı)
Doç. Dr. Rıfat KÜTÜK (Düzenleme Kurulu Başkan Yardımcısı)
Doç. Dr. Oğuzhan SEVİM (Koordinatör)
Yrd. Doç. Dr. Durdağı AKAN (Koordinatör)

Prof. Dr. H. Ahmet KIRKKILIÇ
Prof. Dr. Kazım KÖKTEKİN
Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ
Prof. Dr. Halit DURSUNOĞLU
Doç. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU
Doç. Dr. Bahadır GÜCÜYETER
Doç. Dr. İsmail SEÇER
Yrd. Doç. Dr. Servet TİKEN
Yrd. Doç. Dr. Fatih VEYİS
Arş. Gör. İzzet ŞEREF
Arş. Gör. Canan Nimet MERT
Arş. Gör. Ahmet KARADOĞAN
Arş. Gör. Ahmet KARABULUT

BİLİMSEL DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Mertol TULUM (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım YETİŞ (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Prof. Dr. Ekrem CAUSEVİC (Zagreb Üniversitesi)
Prof. Dr. Walter ANDREWS (Washington Üniversitesi)
Prof. Dr. Kerima FİLAN (Saraybosna Üniversitesi)
Prof. Dr. Mirjana TEODOSİYEVİC (Belgrad Üniversitesi)
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (Kosova Priştine Üniversitesi)
Prof. Dr. Maria IVANICS (Macaristan Szeged Üniversitesi)
Doç. Dr. Edith Gülçin AMBROS (Viyana Üniversitesi)
Doç. Dr. Selim Sırrı KURU (Washington Üniversitesi)
Dr. Adnan KADRİC (Saraybosna Üniversitesi)
Dr. Amine Siljak JESENKOVIÇ (Saraybosna Üniversitesi)
Dr. Marta ABDRİC (Zagreb Üniversitesi)
Dr. Azra Abadzic NAVAEY (Zagreb Üniversitesi)
Dr. Necmettin TURİNAY (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
Prof. Dr. H. Ahmet KIRKKILIÇ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Cemal KURNAZ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Turgut KARABEY
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU
Prof. Dr. Muhsin MACİT (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. İhsan SAFİ (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Prof. Dr. Rıdvan CANIM (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhammet Nur DOĞAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Azmi BİLGİN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN (Trakya Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Kayseri Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa KOÇ (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Prof. Dr. Şahmurat ARIK (Kastamonu Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ (Bartın Üniversitesi)
Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ (T.C. Kültür Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati AKYOL (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım KÖKTEKİN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Muharrem DAŞDEMİR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Nimet YILDIRIM (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hatice AYNUR (İstanbul Şehir Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR (Ankara Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan KAVRUK (Malatya İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK (Malatya İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal TİMUR (Dicle Üniversitesi)
Prof. Dr. Serhan Alkan İSPIRLİ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. A. Halim ULAŞ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOLAÇ (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülhan ATNUR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Suat UNGAN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Fahri TEMİZYÜREK (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Bilal ÇAKICI (Türk Dil Kurumu Başkan Yardımcısı)
Doç. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Adem İŞCAN (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet İÇLİ (Ardahan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Akif ARSLAN (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Atilla BATUR (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih KANTER (Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Funda KARA (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat KACIROĞLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Melike GÖKCAN (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Mihrali CALP (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Dilek ÇETİNDAS (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Latife Kırbaçoğlu KILIÇ (Erzincan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nur Humeyra Özdemir EREM (Erzincan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan YILMAZ (Erzincan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yasin Mahmut YAKAR (Erzincan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Müzahir KILIÇ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yasin KILIFFÇ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Metin ERKAL (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet AKÇAY (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet TOPAL (Atatürk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Beytullah KARAGÖZ (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Dursun Ali TÖKEL (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Emel HİSARCIKLILAR (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Fettah KUZU (Gaziantep Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hüsna KOTAN (Atatürk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mesut BULUT (Bayburt Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nazire ERBAY (Atatürk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Recai KIZILTUNÇ (Atatürk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Serkan ÇAKMAK (Atatürk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Sevda ÖNAL (Atatürk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Halime ÇAVUŞOĞLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Meheddin İSPİR (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yusuf SÖYLEMEZ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Celal VARIŞOĞLU (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Behice VARIŞOĞLU (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yakup TOPAL (Gümüşhane Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kadir KIRBAŞOĞLU (Gümüşhane Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet GEDİK (Siirt Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali Emre ÖZYILDIRIM (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Muvaffak EFLATUN (Gazi Üniversitesi)

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE NİDÂ

NİDÂ (EXCLAMATION) IN THE CLASSICAL TURKISH POEM

Bahir SELÇUK*

Özet

Sözlükte “çağırma, bağırma, seslenme” anlamlarına gelen nidâ, edebî terim olarak şairin aşırı duygulanma, heyecanlanma neticesinde kendisini etkileyen durumları, varlıkları göz önüne getirerek çeşitli ünlemlerle onlara seslenmesidir. Nidâ, Türk edebiyatında ilk defa Recâizâde Mahmud Ekrem’in Ta’lîm-i Edebiyat’ı ile müstakil olarak ele alınıp incelenmeye başlamıştır.

Klasik Türk şiirinde hemen her nazım şeklinde karşımıza çıkan nidâ, çoğu zaman “yâ, ey, v’ey, hey, eyâ, a, -â; eyvâh, vâh, âh” gibi bir ünlemlerle yansıtılsa da ünlem kullanılmadan da bu sanata başvurulabilir. Kasidelerin methiye bölümleri, gazellerin makta beyitleri nidânın sıkça görüldüğü yerlerdir. Şiirde ön yineleme, kafiyeye, redif, mısra tekrarı şeklinde görülebilen nidâ, bazen sadece bir ünlemlerle yansıtılabileceği gibi bazen kelime grubu şeklinde de verilebilir. Hatta bazen bir manzumenin tamamının nidâ üzerine kurulu olduğu da görülür. Nidâ tecrîd, teşhis, istifham gibi sanatlarla iç içe kullanılır. Nidâ’da seslenilen “Allah, Peygamber, din büyükleri, padişahlar ve diğer devlet adamları, sevgili, rakîb, zâhid, şairin kendisi; gönül, cân, bülbül, gül; ecel, kader...” gibi canlı-cansız, soyut-somut varlıkların renkli ve zengin bir tablo oluşturduğu görülür.

Bu bildiride nidâ’nın klasik belagatteki yeri, klasik Türk şiirinde nidânın sıkça kullanıldığı yerler, nidânın şiirin ses ve anlam boyutuna etkisi; seslenilen varlık ve kavramlar, yer verilen ünlemler ve klişeler, nidâyı beraber kullanılan diğer sanatlar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, nidâ, yapı, anlam.

Abstract

Nidâ, which means “calling, yelling, addressing” in the dictionary, is the literary exclamation of a poet as a result of over – excitement and emotion while picturing the conditions and beings that affect him/her. Nidâ, was for the first time begun to be dealt with independently by Recâizâde Mahmud Ekrem’s Ta’lîm-i Edebiyat (Teaching of Literature) in the Turkish Literature.

Nidâ, which appears in almost every kind of poetry in the Classical Turkish poetry, is mostly reflected with such exclamations as “yâ, ey, v’ey, hey, eyâ, a, -â; eyvâh, vâh, âh”, though it is sometimes applied without an exact exclamation. Methiye parts of Kasides, Makta beyits of Gazels are places where nidâs are mostly encountered. Nidâ, which can appear in the poems as pre-iteration, repetitions of rhymes, redifs and verses, can sometimes be reflected with an exclamation and sometimes with a word-group. It can even be sometimes seen that a whole poetry is based on nidâ. Nidâ is concentrically used with such literary genres as tecrîd, teşhis, istifham. The addressees in Nidâ can be as a rich and colourful frame as to include such beings “Allah, the Prophet (PBUH), saints, kings and statemen, the beloved, the opponent, ascetic, the poet, the heart, the nightingale, the rose, the death, the fate...”.

This study dwells on the place of nidâ in the classical rhetoric, the places where nidâs are mostly used within the Classical Turkish Poetry, the effect of nidâ on the phonetic and semantic of the poetry, the addressee beings and concepts, exclamations and stereotypes, and other literary sciences used together with nidâ.

Key Words: Classical Turkish Poetry, nidâ (exclamation), structure, meaning.

Giriş

Muhatabı haberdar etmek, dikkat çekmek gibi çeşitli nedenlerle yapılan çağırma ve seslenmeler anlamına gelen nidâ, belagatte canlı veya cansız varlıklara seslenmeyi ifade eden bir terimdir. Nidâ, “sözü söyleyen kişinin, muhatabından kendisine yönelmesini istemesi”dir (Akdemir 1999:155). “Nidâda kullanılan edatların, gizli bir ed’û/unâdî (seni çağırıyorum/sana sesleniyorum) fiilinin yerinde kullanıldığı kabul edilmektedir” (Bulut 2015:357). Nidâ denildiğinde akla her ne kadar seslenme edatları/ünlemler gelse de ünlem/edat olmadan da nidâ yapılabilir.

* Prof. Dr. Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı, bahirselcuk@gmail.com

Belagatin en önemli kaynağını oluşturan Kur'an-ı Kerim'de¹ zengin örneklerini gördüğümüz nidâ Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında çeşitli gerekçelerle sıkça kullanılmıştır. Bugün edebî sanatlarla ilgili kitapların çoğunda nidâ bir sanat olarak kabul görse de Arap belagat kitaplarıyla onları takip eden Türkçe eserlerde müstakil olarak ele alınmaz, ma'ânî bölümünde inşâ bahsinde söz konusu edilir.² Bunlardan biri olan Ahmed Cevdet Paşa'nın *Belâgat-i Osmâniyye*'sinde (2000:62-63) nidâyâ, Birinci Bâb'ın (Me'ânî=Kelâmın Muktezâ-yı Hâle Mutâbakatı Hakkındadır) Dördüncü Fasl'ında (İnşâ Hakkındadır) yer verilmiştir. İnşâyı iki kısımda ele alan Cevdet Paşa, inşâyı, talebî ve gayr-ı talebî/ikâî şeklinde ikiye ayırır. Başkasından bir şey isteme manasına gelen "inşâ-i talebî"yi "temennî, istifhâm, emir, nehiy ve nidâ; mevut olmayan bir manayı oluşturma anlamına gelen "inşâ-i gayr-ı talebî/ikâî"yi de "tereccî, ta'accüb, medh, zemm, sîga-i akd" şeklinde sınıflandırır.

Cevdet Paşa (2000:63), nidâ hakkında bilgi verdiği kısımda nidâ harfî ile muhatabın teveccüh ve ikbâlinin (yönelme, dönme, meyil) istendiğini belirtir. Nidâ harflerinin seni çağırıyorum, bana bak anlamlarına geldiğini fakat bunların bazen hakiki anlamda kullanılmayıp muhataba fırsat verme; söyle, dinlerim" anlamlarında da kullanılabileceğini belirtir. Bazen de hitap ve nidânın aslında seslenilmeyecek varlıklara yapılmasıyla tahassür, tahayyür ve teessüf anlamları kastedilir, der.

Nidâ Türk edebiyatında, ilk defa *Ta'lim-i Edebiyât*'ta ayrı bir başlık altında ele alınır. Nidâyı kendisine kaynaklık eden Lefranc'ın "exclamation" hakkındaki tek cümlelik açıklamasından daha geniş bir şekilde ele alan Recâizâde M. Ekrem, bu yönüyle kaynağından bir adım ileri geçer (Yetiş 1996:287). Ekrem, nidâ insan ruhunun yüce hislerini ve şiddetli heyecanlarını ihata etmekten aciz kaldığı zaman, ansızın ortaya konulan bir ıstırap feryadıdır. Genellikle usanç veren ve dehşete düşüren istifhâmların güçlü öncüsü nidâdır³, der. Edebî eserlerde ruhun gerçekten elemelerden doğan ağlayışlarını yansıtmaktan uzak yapay "ey! ey!"lerin tesir bakımından musikide nefrete sebep olan soğuk "hey! hey!"lerden farklı olmadığını söyleyen Ekrem, bu yolda nidâ harfleri ruhun heyecanlarını yansıtmak için değil de muhatabı tembih için yapılırsa o zaman mecaz olur, der.⁴

Edebiyat kuramlarını Türkçe örneklerle açıklayan ilk belagat kitabımız olan *Ta'lim-i Edebiyyât*'tan sonra yazılan edebiyat ve nazariyat kitaplarımız büyük ölçüde *Ta'lim-i Edebiyyât*'ı takip etmişlerdir. Bunlardan biri olan Reşid'in (I/126-130) *Nazariyyât-ı Edebiyye*'si "nidâ"yı daha ayrıntılı olarak ele alır. Reşid, nidâ için, dinleyicinin dikkatini çekmek amacıyla çıkarılan seslerdir ki yazıda dikkati artırmaya hizmet eder, der ve aşağıdaki ayrıntılı bilgileri verir: Nidâ, dikkat çekme yoluyla zihnin anlama kabiliyetini artırmak için kullanılan bir sestir. Bunun için de öncelikle nidânın metinde dikkat çekecek bir konumda olması gerekir. Bu sebeple nidânın, edebî eserlerde derin heyecan yahut zarif ve şen şakrak hislerin izhar edildiği yerlerde, ikna etmeye yönelik sözlerin ise dikkat çekilmek istenen kısımlarının başında veya kilit noktasında kullanılması gerekir. Böyle olmazsa tesirsiz kalır. Bu da tıpkı "Ey insanlar! Biliniz ki iki kere iki dört eder" kabilinden önce halkta merak uyandırıp ardından saçma sapan bir şey söyleyerek gülmüş duruma düşmeye benzer. Nidânın tesirli olmasının ikinci yolu da nidâ harflerinin/edatların sıkça tekrarlanmamasıdır. Çünkü bu durumda ilk nidâ ile zihinde oluşan teyakuz hâli, tekrarların çokluğuyla kaybolup gider (Reşid 1328: I/126-128).

Daha sonra kaleme alınan eserlerde de "nidâ" ile ilgili söylenenlerin ortaklık arz ettiği görülür. Sözelimi Menemenlizâde Mehmed Tahir (2013:268-269) *Osmanlı Edebiyatı-Belâgat*- adlı eserinde: "Hissiyâtın şiddetle galeyânda bulunduğu zamânlarda izhâr edilen hitâblardır ki rûhun "nevâhat-ı muztarîbânesi" denmeğe lâyıktır. İnsân taaccüb ve meserret, hiddet ve merhâmet ve ye's ü nefret gibi ihtirâsâtın şiddeti içinde iken bu hitâblar bilâ-ihitiyâr lisânından sâdır olur. Birtakım nidâlar da vardır ki muhâtabı tenbîh içindir. Hissiyât ile çokluk, münâsebetleri yoktur. Tabîî bunlar rûhun tercümân-ı teesürâtı olamamakla ma'yûb olmazlar." der. Süleyman Fehmi (2004:232), *Edebiyyât* adlı eserinde nidâ için "Büyük bir felaketin etkisiyle ıstıraplı bir kalbden çıkan feryatlara denir." derken Şehabeddin Süleyman (2006:222) *San'at-ı Tahrîr ve Edebiyyât*'ında: "Büyük bir felaket sebebiyle ye's ve elem içinde bulunan bir kalbden sâdır olan feryâdlara itlak olunur. Nidâlar daima enin ü ıztırâb olmaz bazen de bir terâne-i şevk ve neş'e olur." şeklinde görüşlerini beyan eder.

Bilgegil (1989:225), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri* kitabında âdeta *Ta'lim-i Edebiyyât*'tan sonra ortaya konulmuş tanım ve tespitleri mezc ederek nidâ ile ilgili tespitler yapar, nidânın âdeta insanın iç dünyasına bir ayna olduğuna işaret eder:

¹ Kur'an-ı Kerim'de nidânın pek çok örneği vardır: Ey âdemoğulları, ey insanlar, ey iman edenler, ey kitap ehli, ey takva sahipleri ey peygamber, ey Meryem, ey Davut, ey Müslümanlar, ey kâfirler, ey müminler, ey münafıklar, ey Hristiyan ve Yahudiler, ey İsrailoğulları...

² Belagatta inşâ terimlerinden olan nidâ, inşâ-yı talebinin temennî, istifhâm, emir, nehiy ile birlikte beş çeşidinden birdir (Uysal 2010:166).

³ "Nidâ dediğimiz şey rûhun büyük büyük hislerini, şedid şedid heyecânlarını ihatadan insân âciz kaldığı zamân nâ-gehânî izhâr edilen feryâd-ı muztarânededen 'ibâretidir. Ekseriyâ müz'ic ü müdhiş istifhâmların talî'a-i satveti nidâdır." (1299:310).

⁴ Âsâr-ı edebiyede -ruhun gerçekden bir nevha-i ıztırâriye-i müte'ellimânesi olmak üzere- telakki göremeyen sâhte "ey! ey!ler musikideki nefret-âver-i sem' ü rûh olan bârid "hey! hey!" lerden te'siratça pek de aşağı kalmaz... Şu da bilinmek lâzımdır ki eğer bu yolda harf-i nidâların isti'mâlî terceme-i teheyycât-ı rûh için olmayıp da muhâtaba tenbîh için olursa mecazdır. (1299:311-312)

“Nidâ, zabt olunmayan heyecanların, kendilerini çılgınlık hâlinde dış dünyaya dökmesidir. Alışılanların dışında bir hâlde karşılaşma, teessür hayatında nidâ ile cevabını bulur. Kalpten bir burkuntu veya sevinç çılgınlıkları hâlinde fışkırır. Fikir, alışmadığı bir sahada hayrete düşer, ifrata varan bir istek veya ret, nidâda sükûnet yolu arar. isti’câl (=ivme), öfke, yakarış, tezellül, tekebbür, nidâ ile lafızdan bir kisve bulur. Pişmanlık, tövbe nidâya tutunarak yükselir şüphenin sarsıntıları, nidâda plastik bir hâl kazanır. Şevk nidâda parıltılar verir, korku nidâda ifadeye geçer. Emirler, nehiyeler, niyazlar ... hep buraya girer.”

Bilgegil (1989:225) yine aynı yerde “Dilin başlangıcını hayrete, hayretin ifadesini nidâya bağlayanlara bakılırsa, bu ifade yolu için, dilin başlangıcı kadar eskidir demek, mümkündür.” diyerek ünlem teorisine işaret eder, nidânın dilin geçmişiyile yaşıt olduğunu belirtir.

Klasik kaynaklarda müstakil bir başlık altında incelenmemiş olan “nidâ”, *Ta’lîm-i Edebiyât*’tan bugüne dek yazılmış olan belagat, edebiyat bilgi ve teorileri ve edebî sanatlarla ilgili kitaplarda genel olarak ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.⁵ Son döneme ait edebî sanatlarla ilgili kaynaklarda (Coşkun 2007:208; Dilçin 1995:453; Kocakaplan 1992:111-113; Külekçi 1995:163; Selçuk 2015:114-115) nidâya, anlam sanatları bahsinde heyecana bağlı sanatlar çerçevesinde yer verilir.

Dünden bugüne nidâ hakkında yapılmış olan tanım ve tespitlere baktığımızda şunları görürüz: Nidâ çok şiddetli his ve heyecanların, sıra dışı durumların; emir, yasaklama ve yakarışların; korku, endişe, üzüntü, burkuntu, pişmanlık, öfke, coşku, sevinç, meydan okuma ve büyülenme gibi duygu ve hâllerin ifadesi için başvurulan bir sanattır. Bunun yanında nidâ bazen de âdeta söylenemeyen ancak hissedilebilen bazı duyguları yansıtan bir çılgılık olur. Bu durumda nidâ, “içi okuyucu tarafından doldurulacak boş bir mahfaza vazifesini görür... okuyucu bunu kendisinde uyanan etkiye göre algılar ve nidâ kelimesini kendine göre yorumlar ve doldurur.” (Kocakaplan 1992:111). Dolayısıyla nidâ, sadece basit bir ünlem veya edat değil sanatkarın iç dünyasına ışık tutan bir anahtar rolündedir. Bu sebeple nidânın etkili olabilmesi için doğal olması, sadece gerektiği zaman ve söz içinde uygun bir konumda kullanılması ve aşırıya kaçılmaması gibi şartlardan bahsedilmiş; nidâ ile muhatapın dikkatini çekip zihnini uyardıktan sonra söylenecek sözlerin de kayda değer olması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Şiir örneklerine baktığımızda nidâ ile ilgili kullanımların; yansıttığı his ve heyecanların, muhatap alınan varlık ve kavramların çoğu zaman müştereklik arz ettiği görülür.

1. Nidâ

Konuşma dilinin doğal bir kullanım biçimi olan nidâ, edebî dilin özellikle şiir dilinin en önemli yapı ve anlam bileşenlerinden biridir. Edebî metinlerimizin ilk örneklerinden bugüne dek varlığını hissettiren nidâ, Türk edebiyatının bütün dönemlerinde özellikle klasik Türk şiirinde aynı ölçüde yaygın olarak kullanılmıştır.

Klasik Türk şiirinde nidânın kullanımı ile ilgili dikkat çeken belli başlı hususlar şunlardır:

a. Nidâ Harfleri/Edatları

Belagat kitaplarında Arapçada sekiz adet nidâ harfi bulunduğu belirtilir. “Hemze, ey, yâ, â, ây, eyâ, heyâ, vâ”. Bunlardan “hemze ve ey” yakında olanları diğerleri uzakta olanları çağırarak maksadıyla kullanılsa da bunların çeşitli sebeplerle birbirilerinin yerlerini kullanıldığı da görülmektedir (Bulut 2015:357-358). Türkçede nidâ için kullanılan edat/harfler ise şunlardır: “yâ, ey, v’ey, hey, eyâ, a, -â; eyvah, vâh, âh”.

Nidâ denince akla hemen nidâ harfleri/edatları gelse de bunlar kullanılmadan da nidânın yapıldığını görürüz. Arzu, istek, temenni bildiren cümleler; emir ve yasak ifade eden söylemler muhataba hitap edildiğine, seslenme olduğuna delildir.

yâ

Hâk-i belâda kalmaya **yâ Rab** yetîmdür

Yahyâ benüm o hâk ile yeksân olan yaşum (Şeyhülislam Yahya G.247/5)⁶

ey, v’ey

Ey kemâl-i kudretin nefhinde âlem bir nefes

V’ey celâl-i izzetin bahrında dünyâ keff-i has (Şeyhi, K.2/1)

hey

⁵ Fakat bunun yanında kimi kaynaklarda mesela M. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat* (2001) ve *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları* (2011) adlı çalışmalarında nidâya başlık olarak yer vermez.

⁶ G. Gazel, K. Kaside, Msn. Mesnevi, R. Rübai, Trk. Terkîb-bend.

Dilber gam-ı aşkını diler dil dem-i vaslı
Hey bu ne aceb bende ki sultâna muhâlif (Şeyh Galib, G.162/3)

eyâ
Safa geldin **eyâ** destûr-ı zî-şân-ı kerem-perver
Hemîşe hazret-i Hak 'izz ü şânın eylesin ber-ter (Nedim, K.29/1)

a
Bârî hiç olmaz ise bir iki kez ağzuma sög
Dôstum güç degül **a** 'âşika yazmak kâğıd (Necati Beg, G.45/5)

-â
Elin yu kendi kanından **dilâ** teslim kıl câmı
Tarîk-i aşka girdinse budur âyîn ü erkânı (Hayali, G.98/1)

Ünlem kullanılmadan da nidâya başvurulabilir.

Dôstum âlem seninçün ger olur düşmen bana
Gam degül zirâ yetersin dôst ancak sen bana (Fuzuli, G.12/1)

Sâkî kerâmet sende yâ bende
Bahri habâba mihmân edersin (Şeyh Galib, G.238/3)

b. Nidânın Diğer Sanatlarla İlgisi

Klasik Türk şiirinde anlam derinliği ve çağrışım oluşturma gerekçesi ile pek çok edebî sanatın iç içe kullanıldığı görülür. Öyle ki şiir incelemelerinde bazen bunları birbirinden ayırmanın oldukça güç olduğu bilinen bir gerçektir. Nidânın da çoklukla *tecrîd*, *teşhîs-intak*, *istiare*, *istifhâm*, *tekrîr*, *mecaz-ı mürsel* gibi sanatlarla iç içe geçtiği görülür. Sanatkâr, kendi dünyasına tesir eden hemen her türlü canlı veya cansız; somut veya soyut varlığa nidâ yoluyla seslenerek âdeta onun yüzünü kendisine çevirmekte ya da onu göz önüne getirmektedir. Sanatkârın bir başkasına sesleniyormuş gibi kendisine, gönlüne hitap etmesi *tecrîd*, cansız veya konuşma yeteneği bulunmayan varlıklara seslenmesi *teşhîs-intak*, *istiare*, seslendiği varlığa sorular sorması *istifhâm*, nidâ edatlarını yinelemesi *tekrîr*, varlığı kapsamlı olarak ve kısmi olarak ele alması *mecaz-ı mürsel* sanatlarına zemin hazırlar.

tecrîd
Ahmedâ âb-ı hayâtı ebedî ister isen
Gel gör uş hâk-i der-i halveti dervîşlerin (Ahmed Paşa, G.8/10)

teşhîs-intak-istiare
Bir haber vir **ey sabâ** n'oldı gülistânım benüm
Kimler ile salınur serv-i hırâmânım benüm (Baki, G.345/1)

Ağlama **ey bülbül-i dîvâne** Allâh aşkına
Merhamet kıl haste-i hicrâna Allâh aşkına (Şeyh Galib, G.286/1)

istifham
Nedir ey dil âh u zârın yine müntec oldu kârın
Acebâ bilir mi yârın kime mübtelâ imişsin (Şeyh Galib, G.242/2)

tekrîr
Ey yâdı rûh perver ü **ey** vasfı dil-firîb
Ey yüzü bâb-ı rahmet ü **ey** sözü dil-rübâ (Ahmed Paşa, K.3/6)

mecaz-ı mürsel
Saçma **ey göz** eşkden gönlümdeki odlare su
Kim bu denlü dutuşan odlare kılmaz çâre su (Fuzuli, K.3/1)

c. Nidânın Yapısal Boyutu

Belagat kitaplarında nidânın tesirli olmasının bir şartı da onu yerinde ve zamanında kullanmaktır. Edebî metinlerde hemen her yerde karşımıza çıksa da nidânın özellikle mısra başları, mısra sonları (kafiye-redif), matla

ve makta beyitleri (mahlas); kasidelerin teşbîb-nesîb, medhiye ve dua bölümleri gibi yerlerde daha sık kullanıldığı dikkat çeker. Hatta bazen bir şiirin bütün beyitlerinin nidâ üzerine kurulduğu görülür. Özellikle beyti aşan nidâların şiirin ses ve anlamı üzerinde derin tesiri olduğunu söyleyebiliriz.

Şeyhülislam Yahya, gözyaşını muhatap aldığı bir gazelinin ilk iki beytinde gözyaşına “kanlı, ummân, bahr-i muhit, cûşân” sıfatlarıyla seslendikten sonra üçünü beyitte asıl korkusunu, gözyaşlarının can kayığını gark etme tehlikesini dile getirir:

Ey la`l-i yâr hicri ile kan olan yaşum
Lü`lü dışı gamı ile ‘ummân olan yaşum

Vey katre-i kemînesi bahr-i muhîtvâr
Bâd-ı hevâ-yı aşk ile cûşân olan yaşum

Korkum budur ki gark ide deryâ-yı gussaya
Keşti-i câmi bahr-i firâvân olan yaşum (Şeyhülislam Yahya, G.247/1-3)

Nedim’in bir kasidesindeki “Hoş geldin eyâ” ön yinelemesi ve “ey” ünlemleri şairin coşku ve heyecanını yansıttığı gibi aynı zamanda bir ahenk de temin etmektedir:

Hoş geldin eyâ bâ’is-i ârâyîş-i ‘âlem
Ey lutf u kerem gülşenin lâlâ zamanı

Hoş geldin eyâ peyker-i hurşîd-i mefâhir
Mahsûd-ı sipîhr etdi nişestin bu mekânı (Nedim, K.27/8-9)

Şeyh Galib’in aşağıdaki gazelinde redif, ünlemler, emir cümleleri, farklı varlıklara sesleniş şairin heyecanlarını yansıtırken aynı zamanda söz ve anlam dünyasını renklilik katmaktadır.

Ağlama ey bülbül-i dîvâne Allâh aşkına
Merhamet kıl haste-i hicrâna **Allâh aşkına**

Uyma bağrım **uyma ey şeh** gamze-i hûn-rîzine
Girme ol bed mest için sen kana **Allâh aşkına**

Bârî sen **ey âh-ı hasret** satr-ı mektûb-ı gam ol
Tesliyet vir ol gül-i handâna **Allâh aşkına**

İsm-i Nûru gün gibi söyler mu’ammâ-yı cemâl
Bakma rûy-ı yâra küstâhâne **Allâh aşkına**

Rûşen et çeşm-i çerâğî cân u dil **bulsun** safâ
Zulmet içre **kalmasın** pervâne **Allâh aşkına**

Dâstân-ı aşkı **itmâm eyle ey meddâh-ı kıl**
Böyle pür-gam **kalmasın** efsâne **Allâh aşkına**

Pertev-i rûşen-zamîre **eyle Gâlib** pey-revî
Vâsıl **olsun** şem’ine pervâne **Allâh aşkına** (Şeyh Galib, G.286)

Redifi nidâ üzerine kurulu olan şiirlerde şiir boyunca güçlü bir anlatım ve ahenk söz konusudur. Bu yüzden pek çok şairde bu tür kullanımlara rastlanır. Sözgelimi Ahmed Paşa Divanı’nda “ey dost” redifli 5 gazel yer almaktadır (G.15-16-17-18-19). Yine aynı Divan’da aşağıdaki matlalı “hey redifli” bir gazel bulunmaktadır:

Yaraladın yüregimi yâr **hey**
Yâr ile yâr öyle m’olur var **hey** (G.337/1)

Şeyhülislam Yahya, aşağıdaki matla ile başlayan “ey gönül” redifli gazelinde, gazel boyunca “acıma, kınama, çıkışma” gibi farklı duygular çerçevesinde gönlüne hitap eder:

Dil-rübâ hercâyî sen âvâre oldun **ey gönül**

Bir devâsız derd için bî-çâre oldun **ey gönül** (Şeyhülislam Yahya, G.217/1-5)

Şefik Mehmed (Selçuk 2015:7) “yâ Rab” redifli aşağıda matla ile başlayan gazelinde dua edercesine Allah’tan isteklerde bulunmaktadır:

Göstermez isen sâhili fülk-i dile **yâ Rab**
Emvâc-ı yem-i hayrete ver fâsıla **yâ Rab** (Şefik Mehmed, G.1/1)

d. Nidânın Ritmik Yönü

Kaynaklarda nidânın daha çok, coşku ve heyecan sağlama yönü üzerinde durulmuşsa da ritmik yönü üzerinde pek durulmamıştır. Nidâda asıl amaç muhatabın yüzünü kendine çevirerek sesini ona ulaştırmaktır. Şiirde ses-anlam düzenini kurmakta mahir klasik şairler, lafızların anlam yönünün yanında ses yönünü de göz önünde bulundurmuşlardır. Ünlemlerin tekrar edildiği (tekrîr) durumlarda ahengin daha da arttığı görülür. Özellikle kasidelerin medhiye bölümlerinde bu durumun renkli örneklerine rastlanır. Bu bölümlerdeki beyitlerde seslenmeyi ifade eden “â” vokaline, beyit içerisinde sıkça kullanılan “a-â-î-û” vokalleri ve diğer armonik unsurlar da destek verince kuvvetli bir ahenk oluşmaktadır. Bunun yanında “ey, yâ, v’ey...” ünlemlerinin belirli aralıklarla yinelenmesi de etkileyici bir anlatım temin etmektedir. Dolayısıyla örneklerde de görüleceği üzere nidâ, sanatkârın iç dünyasındaki dalgalanmaların ve heyecanların dışavurumundan dolayı heyecana bağlı bir mana sanatı olmakla beraber aynı zamanda lafızların ses değerleri de göz önünde bulundurulduğunda ahenk temin eden bir sanattır (bk. Selçuk 2010:487-488).

Kâm-kârâ şehriyârâ hüsrevâ şahenşâhâ
Ey cihân-dâver şeh-i gerdûn-cenâb-ı rûzgâr (Nefî K.17/28)

Ey emîr-i kebîr-i pür-tedbîr
Vey dilîr ü şecî ü düşmen-gîr (Filibeli Vecdî G.19-1)

Naili-i Kadim’e ait aşağıdaki örnekte ilk üç beyitte şairdeki coşku ve sevinci yansıtan “müjde ey”; dördüncü ve beşinci beyitlerdeki “ey pâytaht-ı saltanat” ve “ey çarh” hitapları anlamı canlı kılmakta ve tekrarlarla bir ahenk sağlamaktadır.

Müjde ey sadr-ı vezâret kim o dâverdir gelen
Sadr-ı a’zam ya’nî serdâr-ı muzafferdir gelen

Müjde ey eyvân-ı dîvân-hâne-i hâkân-ı Rûm
Pâyeni teşrîfe bir gâzî dilâverdir gelen

Müjde ey bâlâ-yı zerrin-kürsi-i hurşîd ü mâh
Safder-i nüh-bârgah-ı heft-çâderdir gelen

Sür yüzün ey pâytaht-ı saltanat dâmânına
Âsaf-ı sâhibkırân-ı heft-kişverdir gelen

Zîr-i pâ-y-i rahş edip **ey çarh kat’-ı pâye kıl**
Revnağ-efzâ-yı serîr-i hân u kayserdir gelen (Naili-i Kadim, K.11/5)

e. Nidânın Muhatapları

Sanatkâr, sürekli hem yaşadığı âlemde hem de kendi iç âleminde canlı-cansız, soyut-somut sayısız nesneyle münasebet hâlidir. Çeşitli vesilelerle bu varlıklarla iletişime geçer ve onları kendisine muhatap kabul eder. Metin düzlemine baktığımızda bu muhatapların ilahî olandan beşerî olana, makro âlemden mikro âleme kadar uzayıp gittiğini görürüz. Nidâ ile hitap edilen “Allah, peygamberler, padişahlar, devlet adamları, sevgili, rakîb, zâhid, şairin kendisi; gönül, cân, bülbül, gül...” gibi çeşitli varlıkların renkli ve zengin bir tablo oluşturduğu görülür.

Dinî Varlık ve Kavramlar: Allah, Peygamber, dört halife, veliler, din büyükleri; kaza, kader, talih...

Padişah ve Diğer Devlet Ricali: Başta padişahlar olmak üzere vezir, şeyhülislam...

Aşk Ekseninde Ortaya Çıkan Varlık ve kavramlar: Sevgili, rakîb, âğyâr; firkat, vuslat...

Çeşitli Tipler ve Kahramanlar: Zahid, vâiz, sâkî, Mecnun, Leyla, Ferhad...

Aşğın kendi dünyasına ait unsurlar: Şair/âşık, gönül, can, ruh...

Tabii Unsurlar: Gül, bülbül, diken...

Çeşitli Alet ve Eşya: Kalem, kâğıt, mum, kadeh...

Allah

Hudâyâ ‘adedsiz günâh eyledik
Amel defterin rû-siyâh eyledik (Ahmed Paşa, Msn.2/38)

Hız. Peygamber

Eyâ güzîn-i beşer sen Habîb u ben ‘acemî
Ve yâ Emîn-i zamân sen fasih ü benden lâl (Necati Beg, K.1/37)

Padişah

Lutf-ı Hakk ile bu gün oldu **eyâ kân-ı kerem**
Bir nice fazl senün şân-ı şerîfünde ‘ayân (Baki, K.2/26)

Mevlana

Sanadır ilticâsı Gâlibin **yâ Hazret-i Monlâ**
Başımda bir külâh-ı iftihârım varsa sendendir (Şeyh Galib, G.65/10)

Şair

Sen bu rüsvâlîği **ey Nef’î** komazsın elden
Yârdan yine sana hişm u itâb olmayıcak (Nef’î, G.63/5)

Vaiz

Hûr ü Tûbâ vasfın **ey vâ’iz** bu gün az eyle kim
Hem-dem ol Tûbâ-hurâm ü hûr-peykerdir bana (Fuzuli, G.15/3)

Sevgili

Hûrşîd ruhun kendüyi kim göstere **cânâ**
Mînnet mi kalur mihr-i ziyâ-güstere **cânâ** (Baki, G.1/1)

Saki

Yürüt peymâneyi canlar bağışla sen de **ey sâkî**
Ki mutrüb râhatül-ervâh ile devr-i revan tutmuş (Nedim, G.53/3)

Saba

Ey sabâ gördün mü mislin bunca demdir ‘âlemin
Püş-t-i pâ urmakdasın İrânına Turânına (Nedim, K.21/2)

Kalem

O râhı tayy edip **ey kilk-i hoş-nevâ** gel gel
Terâne-senc olalım na’t-ı müstetâbında (Naili-i Kadim, K.3/23)

Şem’

Eğer yetse pervâneye hükmün **ey şem’**
Olur mihr-i hâzır ana zac-i muzlem (Fuzuli, K.27/25)

Kadeh

Gelmiş kebâb devre vü söyler ki **ey kadeh**
Hergîz tutar mı hizmet-i yârân eden karar (Fuzuli, K.37/10)

Ses

Gelip gûş-ı dil-i pür-dâğıma **ey kulkul-ı mînâ**
Kudûmunla çerâğın rûşen et bu hânkâhın gel (Şeyh Galib, G.198/4)

2. Nidânın Anlamsal Boyutu

Nidâyıla ilgili örneklere ve kaynaklarda (Bilgegil 1989: 226-230; Bulut 2015:359-361) verilen bilgilere bakıldığında nidânın çok çeşitli his ve heyecanları yansıttığı görülür. Şairlerin maddî ve manevî âlemlerle ilgileri ve duyumsamaları sınırsız olsa da bunları metin düzlemine aktardıklarında başvurdukları dilsel unsurlar sınırlıdır. Dolayısıyla şiir diline baktığımızda sınırsız his, heyecan ve hayalleri ifade eden göstergelerin benzer

durumlara işaret ettiği görülür. Şair, genellikle muhataba seslenmekte ardından durumu ona arz etmektedir. Dolayısıyla burada önemli olan seslenme edatı değil sonrasında dile getirilen veya vurgulanan husustur.

a. Yalvarma, Yakarma, Niyaz

Allah, Peygamber veya önemli kişilerden bir şey dileme; yardım isteme, niyaz anlamı söz konusudur.

Yâ Rab kemâl-i lutfuna kaldı senün hemân
Pâşâ kulun cihânda tamâm itdi hizmeti (Baki, M.I/8/8)

Yâ Rab dilimi sehv ü hatâdan **sakla**
Endişemi tezvîr ü riyâdan **sakla** (Nef'i, R.1/1-2)

Dâr-ı bekâ gönül evidir anı **yap şehâ**
Geçdin çü baht tahtına devlet sarâyına (Şeyhi, G.167/5)

Sâkiyâ mey sun ki `aşk-ı yârdan bî-tâkatüm
Evveli âsân göründi âhiri ammâ ne güç (Şeyhülislam Yahya, G.51/3)

b. Takdir Etme, Övme, Övünme

Şairin çok beğendiği, hayran kaldığı durumlar karşısındaki tavrını yansıtan nidâlardır.

Hakkâ budur ki şimdiye dek râst gelmedüm
Kaddün gibi nihâle **eyâ serv-i gül-izâr** (Baki, G.101/4)

Kim gördi cemâlün gibi **ey kân-ı tebessüm**
Ra`nâ gül-i sad-berg-i gülistân-ı tebessüm (Nergisi, G.10/1)

Gazâ mübarek ola **ey şehinşeh-i gâzî**
Ki âlemin sana tefvîz olundu ihrâzı (Naili-i Kadim, K.8/1)

Gören bu nazm-ı terî şübhe itmez **ey Nâbî**
Ki âb-ı Hızır bizüm çeşmesârumuzdandır (Nabi, G.79/5)

c. Haber Verme

Şairin muhataba bilgi verme onu herhangi bir hususta haberdar etme amacıyla başvurduğu nidâdır.

Yedi gökten dahı a`lâ gönüldür bi`llâh **ey ârif**
Gönül içinde buldular rumûz-ı sırr-ı mâ evhâ (Seyyid Nesimi, G.9/2)

Ezelden şâh-ı caşkuñ bende-i fermâniyuz **cânâ**
Mahabbet mülkinün sultân-ı câlî-şâniyuz **cânâ** (Baki, G.13/1)

d. Teşvik Etme, Umutlandırma

Muhataba umut verme, onu bir şeye teşvik etme anlamı söz konusudur.

Gonceler açıldı seyr-i bâğ edin **ey ehl-i dil**
Kim görüp güller gönüller açılan çağdır bu çağ (Fuzuli, 145/2)

Ey Fuzûlî kesme ol meh-veş cemâlinden ümîd
Sabr kıl kim devr devrânı değil bî-hûde gerd (Fuzuli, G.62/6)

Gün olur **ey meh-i nâzım** bu sabâhat da geçer
Bizi hicrânda koyan bu şeb-i hayret de geçer (Şeyh Galib, G.106/1)

Durma **ey dil** böyle âh u zâr ile nev-rûzda
Gül açıl seyr-i gül ü gülzâr ile nev-rûzda (Nefi, G.120/1)

e. Şaşkınlık

Şairde hayret ve şaşkınlığa sebep olan durumların ifadesinde kullanılır.

Âşık olmuştur güneş **ey dil-ber-i ra'nâ** sana
Tolanur dünyâyı hergiz bulmaz hem-tâ sana (Necati Beg, G.12/1)

Cân la'lin eyler ârzû yâr içmek ister kanımı
Yâ Rab ne vâdîdür bu kim cân teşne cânân teşnedür (Baki, G.69/2)

Âkıbet gönlüm esîr etdin o gîsûlarla sen
Hey ne câdûsun ki âteş bağladın mûlarla sen (Nedim, G.103/1)

Hezârân dil gezersin **ey hayâl-i yâr** insâf et
Bu seyrân itdügün yirlerde bir ma'mûr gördün mi (Nabi, G.872/2)

Sâkî kerâmet sende yâ bende
Bahrı habâba mihmân edersin (Şeyh Galib, G.238/3)

f. Meydan okuma

Muhataba meydan okuma, onunla boy ölçüşme anlamı söz konusudur.

Gelsin benimle var ise meydâna **Nef'iyâ**
Bir böyle tarz-ı tâze vü nâdir edâ bilir (Nefî, G.41/5)

İşitdik âhiretde hûr u Kevser var imiş ammâ
Nazîr olur mı **hey softi** mey ü mahbûba dünyada (Baki, G.449/4)

İşte meydân-ı suhan varise gelsin **Nâ'ilî**
Ser-kalemde böyle mu'ciz ihtirâ'ı kimsenin (Naili-i Kadim, G.215/5)

g. Üzüntü, çaresizlik, hayıflanma

Üzüntülerin, hayal kırıklıklarının, çaresizliklerin yansıtılması amacıyla başvurulan nidâlardır. Şiirde en yaygın nidâların bu tür nidâlar olduğu söylenebilir.

Âh mahdûm-ı hünermend-i kerîmü'ş-şânım
Âh 'izzetlü sa'âdetlü efendüm cânım
Fukarâ dostı kerem-kâr-ı 'Alî-mânendüm
Ehl-perver suhen-ârâ-yı celî-'unvânım
Âh sensiz n'ideyin ben bu fenâ dünyâda
Âh hasretle kodun bendelerini sultânım
Âh o demler kanı kim dâhil olup meclisüne
İltifâtun görüp eylerdi hased akrânım
Âh o günler kanı kim hizmet-i dergâhunla
Şâh-ı devrâna ber-â-ber görünürdü şânım (Nergisi, Trk. VI/1-5)

Ey Fuzûlî eyledi her derde dermân ol tabîb
Bir benim zahmımdır ancak bulmayan merhem henüz (Fuzuli, G.121/7)

Nice gülüp açılım **Nergisî** bu gülşende
Bahâr geçdi dahı ben sabâ nedür bilmem (Nergisi, G.11/8)

Akl u sabr u cân u gönlü kârbânı Şeyhî'nin
Hastadır **ey sârbân** bağlama mahmil gitme gel (Şeyhi, G.108/7)

Ey dil hele âlemde bir âdem yoğimiş
Var ise de ehl-i dile mahrem yoğimiş (Nef'i, R.4/1-2)

Çekme zahmet yok durur derman onulmaz derdime
Ey tabîb âhir mariz-i aşka ölmekdir ilâç (Usulî, G.11/5)

Ey Fuzûlî ol sanem efgânına rahm eylemez
Taşa benzer bağı te'sir eylemez efgân ana (Fuzuli, G.10/1)

h. Sitem, Çıkışma, Bıkkınlık, Şikâyet

Şairin sabrının taştığı, tahammülünün kalmadığı durumları ifade eden nidâlardır.

Nâz ile 'âşka kılmazsın dâd

Hey elâ gözlüm elünden feryâd (Baki, G.44/1)

Bir kerre de mir'ât-ı dil-i zâra nigâh et

Ey mâh eğer rağbetin ağıyâra değilse (Şeyh Galib, G.291/3)

Ey felek ey bî-terahhum cevr ü 'udvân tâ-be-key

Hiç dükenmez mi gamun bu derd ü ahzân tâ-be-key (Nergisi, G.16/1)

i. Karamsarlık, Korku, Endişe

Korku, endişe gibi olumsuz durumları yansıtan nidâlardır.

Hemân **ey sâkî** bir sâgar tutuşdur dest-i dildâra

Gazabla bezme geldi şem'-i meclisveş yanar âteş (Şeyh Galib, G.139/2)

Ey gönül ağlama gül sünbül-i hoş-bûyından

Ebrden nem kapar ol zülf-i semensâ ter olur (Şeyhülislam Yahya, G.89/2)

j. Küçümseme, Azarlama, Uyarma

Şairin rahatsızlığını, hoşnutsuzluğunu ifade eden bu nidâlarda muhataplar genelde vaiz, zahit, felek, rakip gibi olumsuz tiplerdir.

Sûfî bu sûreti gel ma'ni-i takvâya deġiş

Kalbi pâk et nemedi atlas u dîbâyâ deġiş

Dem bu demdir **be-hey idrâksiz** endişeyi ko

Kevseri havzı ile sâgar-ı sahbâyâ deġiş (Nef'i, G.59/1-2)

Beni kararım ile koymaz oldun **ey gerdûn**

Yeridir âhım ile versem inkilâb sana (Fuzuli, G.18/5)

Zerk u tezvîrin zamânı geçti **ey zâhid** uyan

Aşka tâat kıl oldu hükm anun fermân budur (Seyyid Nesimi, G.138/11)

Ey pây-bend-i dâmgeh-i kayd u nâm u neng

Tâ-be-key hevâ-yı dehr-i bî-direng (Baki, Msm. I/1)

Sübha-i zikr ile kesb-i naġam-ı 'aşk olmaz

Zâhidâ sanma hümâ şifte-i dâne olur (Şefik, G.4/5)

Öldürürler it gibi bir lahza vermezler âmân

Meclis-i meyde **rakîbâ** etme rindân ile bahs (Usuli, G.10/8)

k. Nefret, Güvensizlik, Tel'in

Şairin muhataplarına öfke ve hiddetini yansıttığı nidâlardır.

Ol gözi mestâneye uydun **Necâtî** yürü var

Giceler tâ subha dek olsun harâm uyhu sana (Necati Beg, G.10/5)

Ey Fuzûlî odlara yansın bisât-i saltanat

Yiğdir andan Hak bilir bir gûşe-i külhan bana (Fuzuli, G.11/7)

Dışı saf u içi kallâb imişsin

Yürü **ey müdde'î** kezzâb imişsin (Usuli, Msn.152)

Sonuç

Nidâ, Recâizâde Mahmud Ekrem'in *Ta'lim-i Edebiyât*'ı ile birlikte edebiyat nazariyatı kitaplarında müstakil bir biçimde ele alınmaya başlamıştır. Nidâ, "yâ, ey, v'ey, hey, eyâ, a, -â; vah, eyvâh" gibi ünlemlerle yapılsa da bunlar kullanılmadan da nidâ yapılabilir.

Sanatkârın yoğun duygularının dışavurumunu yansıtan nidâ, her edebî metinde karşımıza çıksa da özellikle şiir dilinde apayrı bir yere sahiptir. Mısra başları ve sonları, makta/mahlas beyitleri, kasidelerin teşbîb-nesîb, medhiye ve dua bölümleri nidânın sıkça görüldüğü yerlerdir.

Nidâ, çoğu zaman tecrîd, teşhîs-intak, istifhâm, tekrîr, mecaz-ı mürsel gibi sanatlarla beraber kullanılır. Bu yolla seslenme ile beraber zengin çağrışımlar uyandırılır. Nidâ için kullanılan harf ve edatların tekrarı, kullanıldığı yerlerdeki diğer kelimelerle oluşturduğu aliterasyon ve asonans aynı zamanda bir ahenk temin eder.

Şairler, muhatabı bir şeye teşvik etme, yardıma çağırma ve yardım dileme; insanı hayrete düşüren, çok beğenilen ya da hoş gitmeyen durumları ifade etme; şiddetli istek, pişmanlık, ümitsizlik, güvensizlik bıkkınlık, hayıflanma, üzüntü, öfke, nefret ve şikâyet belirtme; takdir, yakarış ve dua, çıkışma, meydan okuma gibi durumları nidâlar yoluyla edebî metinlere taşırlar. Bu yolla ilahi-beşerî, canlı-cansız, soyut-somut pek çok varlık, kavram ve nesneye hitap ederek onları kendilerine muhatap kabul etmekte ve ardından arzu, istek, temenni, dilek, şikâyet vb. gibi durumlar arz etmektedirler.

Mana yönüyle dikkat çeken nidâ, şairin iç dünyasındaki dalgalanmaların, durulmaların, sessiz çığlıkların ifadesi olarak klasik Türk şiirinde sıkça kullanılmış, şiir dilinin ses ve anlam tabakasına zenginlik ve güç katmıştır. Dolayısıyla nidâ sanatında kullanılan ünlemler, sadece bir edat değil arka planında renkli ve zengin bir dünya barındıran anahtar göstergelerdir.

Klasik Türk şiirinde önemli bir yeri olan nidâyâ dikkat çekmek amacıyla sınırlı sayıda şiir örneği üzerinde yaptığımız bu çalışmanın kapsamı genişletildiğinde, nidâ ile ilgili daha çarpıcı hususların ortaya çıkacağından şüphemiz yoktur.

Kaynakça

- Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye* (hzl. Turgut Karabey-Mehmet Atalay). Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Ahmed Paşa Divanı. (hzl. Ali Nihat Tarlan). Ankara: Akçağ Yayınevi, 1992.
- Bakî Divanı (Haz. Sabahattin Küçük), Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>
- Bulut, Ali. *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2015.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları, 1995.
- Filibeli Vecdî. (hzl. Hasan Kavruk-Bahir Selçuk). Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>
- Fuzûlî Divanı (hzl. Kenan Akyüz vd.). Ankara: Akçağ Yay., 1990.
- Hayalî Divanı. (hzl. Ali Nihat Tarlan). Ankara: Akçağ Yayınevi, 1992.
- Kocakaplan, İsa. *Açıklamalı Edebî Sanatlar*. İstanbul: MEB Yayınları, 1992.
- Menemenlizâde Mehmed Tahir. *Osmanlı Edebiyatı-Belâgat-* (hzl. M. Fatih Köksal-Vedat Ali Tok). Ankara: Kurgan Edebiyat, 2013.
- Nâbî Divanı. (hzl. A. Fuat Bilkan), C. I-II. Ankara: KTB Yay., 1997.
- Nâilî-i Kadîm Divanı. (hzl. Haluk İpekten), Metin Bankası. <http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi/>
- Necatî Beg Divanı (hzl. Ali Nihat Tarlan). İstanbul: MEB Yay., 1997.
- Nedîm Divanı. (hzl. Muhsin Macit). Metin Bankası. <http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi/>
- Nef'î Divanı. (hzl. Metin Akkuş). Ankara: Akçağ Yayınevi, 1993.
- Nesîmî Divanı. (hzl. Hüseyin Ayan). Metin Bankası. <http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi/>
- Reşîd. *Nazâriyyât-ı Edebiyye*. C.I, İstanbul, 1328.
- Saraç, M. A. Yekta. *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Saraç, M. A. Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*. İstanbul: Bilimevi, 2001.
- Selçuk, Bahir. "Divan Şiirindeki Ses ve Ahenkle İlgili Sanatlara Genel Bir Bakış". *Adıyaman Üniversitesi Ulusal Türk Edebiyatı Sempozyumu*. (15-16 Mayıs 2009), Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Yayınları, 2010: 483-491.
- Selçuk, Bahir. "Nergisî'nin Kafzâde Faizî Mersiyesi." C.25. S.1. Ocak 2015. s.9-22.
- Selçuk, Bahir. "Şiir Mecmûalarında Nergisî'nin Türkçe Gazelleri ve Bu Gazeller Üzerine Bir Değerlendirme". *DÜSBED*. Yıl 6. S. 12, Kasım 2014. s.1-20.
- Selçuk, Bahir. *Anlam (Mana) İle İlgili Sanatlar*. "Söz ve Sihir Arasında Edebî Sanatlar. (Ed. Özer Şenödeyici). İstanbul: Kesit Yay., 2015.
- Selçuk, Bahir-ALGÜL, Mesut. "Şefik Mehmed'in Gazelleri". *International Journal of Language Academy*. Volume 3/2. Summer 2015. p. 1/13.

Süleyman Fehmi. *Edebiyat*. (hzl. Ali Yıldırım). Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 2004.
Şehabeddin Süleyman. *San'at-ı Tahrîr ve Edebiyât*. (hzl. Tarık Özcan). Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 2006.
Şeyh Gâlib Divanı. (hzl. Naci Okçu). Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>
Şeyhî Divanı. (hzl. Mustafa İsen, Cemal Kurnaz). Metin Bankası. <http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi/>
Şeyhülislam Yahyâ Divanı. (hzl. Hasan Kavruk). Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>
Uysal, R. Selçuk. *Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügati*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2010.